

Мась Н. М кандидат психологічних наук, доцент,
Військовий інститут КНУ ім. Тараса Шевченка,
<https://orcid.org/0000-0003-3940-3985>

ВПРОВАДЖЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ТА ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО ПІДХОДІВ ДО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ПЛАНІВ У УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ

У статті представлено результати впровадження індивідуального та диференційованого підходів до формування професійних планів старшокласників. Наведено особливості психолого-педагогічного супроводу зі школярами різних рівнів сформованості професійних планів. Запропоновано способи підвищення ефективності профорієнтаційної роботи з метою формування професійних планів школярів.

Ключові слова: індивідуальний підхід; диференційований підхід; формування; професійні плани; старшокласники.

Вступ. Здійснення індивідуального і диференційованих підходів щодо професійного самовизначення учнів старших класів є важливою умовою їхнього особистісного розвитку, самореалізації та формування професійних планів, оскільки це суттєво активізує зазначені процеси. Вдосконалення індивідуальної та диференційованої роботи зі школярами старшої школи під час експерименту передбачає дослідження особистості кожного школяра і, відповідно до цього, організацію педагогічного супроводу процесу формування професійних планів учнів старших класів. Враховуючи їхні індивідуальні та вікові особливості, рівень сформованості професійних планів, здійснюється вибір ефективних форм і методів профорієнтаційних заходів.

Мета дослідження – презентувати результати впровадження індивідуального та диференційованого підходів до формування професійних планів у учнів старших класів.

Теоретичне підґрунтя. Наразі багато українських вчених теоретично й емпірично досліджують особливості впровадження індивідуального підходу щодо суб'єктів навчання різних вікових категорій. Л. Скорич звертає увагу на те, що реалізація індивідуального підходу в навчально-виховній роботі полягає не в пасивному врахуванні численних індивідуальних особливостей учня, а в розвитку цих особливостей й особистості в цілому в напрямку, що є найбільш оптимальним саме для неї [1]. С. Сергеев та А. Рошупкін вважають, що необхідність індивідуального підходу у навчанні й вихованні викликана тією обставиною, що будь-який вплив

сприймається суб'єктом навчання завдяки особливостям його світосприйняття та специфіці когнітивних функцій, врахування яких дозволить організувати ефективний навчально-виховний процес [2].

Сучасними дослідниками активно вивчається й розвивається диференційований підхід на різних етапах навчання. Л. Шевчук розуміє диференційоване навчання як комплексну систему, впровадження якої в освітній процес передбачає варіативність складності та темпу навчання відповідно до індивідуальних особливостей окремих школярів або груп, а також гнучкий підбір форм, методів і засобів навчання [3].

Сьогодні активно починають впроваджувати поєднання індивідуального й диференційованого підходів у навчально-виховній роботі. І. Піддипняк вважає, що індивідуально-диференційований підхід є одним з засобів підвищення формування навчальних знань і всебічного розвитку дітей, оскільки він дозволяє ефективно побудувати роботу з різними групами з метою реалізації можливості впливу на кожну дитину [4]. Проте, не вистачає актуальних досліджень комплексного впровадження індивідуального та диференційованого підходів з метою профорієнтації школярів.

Методи дослідження: анкетування, психодіагностичні методики, бесіди, профорієнтаційні ігри, методи математичної статистики ін.

Результати і обговорення. Індивідуальний підхід до формування професійних планів школярів полягав у дослідженні особистості учня та індивідуальному керівництві процесом

формування його професійного плану. Дослідження особистості старшокласника містило визначення ціннісних орієнтацій, загальних рис та якостей, характеру й темпераменту, емоційно-вольових особливостей, специфіки впливу соціального оточення на появу та розвиток інтересів щодо професійної діяльності. Також відслідковувалась навчальна успішність з різних дисциплін, виявлялись здібності, інтереси та схильності учасників експерименту. Для цього застосовувались такі методи: спостереження, анкетування, психодіагностичні методики, бесіди, інтерв'ю, проєктивні твори, аналіз документації. Результати дослідження особистості школяра дозволяли здійснювати ефективний психолого-педагогічний супровід формування його професійного плану.

Основою реалізації індивідуального підходу до формування професійних планів старшокласників був розвиток їхнього професійного самовизначення. Відповідно до намірів школяра здійснювалось варіювання профорієнтаційного матеріалу, визначення та розвиток ціннісних орієнтирів, виявлення і вивчення індивідуальних особливостей та можливостей, підбір творчих завдань тощо. Психолого-педагогічний супровід цим процесом здійснювався систематично й послідовно з врахуванням динаміки розвитку досліджуваного утворення.

Індивідуальні бесіди з учасниками експерименту дозволили виявити основні проблеми, які заважають ефективному формуванню їхніх професійних планів. Бесіди з більшістю учнів, які характеризувались нульовим або низьким рівнем досліджуваного утворення, свідчили про відсутність сформованої системи ціннісних орієнтацій, адекватних життєвих цілей і поганим знанням свої особистісних якостей, здібностей та інтересів. Багато школярів з наявним професійним планом низького та середнього рівнів сформованості вказували на те, що вони не впевнені щодо обраної професії та чи відповідає вона їхніх професійним намірам, а також вони не повною мірою розуміють сутність майбутньої професійної діяльності. Незалежно від початкового рівня старшокласники часто демонстрували слабе орієнтування у світі професій.

Окрім виявлених причин неефективного формування професійних планів у

старшокласників, завдяки застосуванню індивідуальному підходу ми змогли дізнатися у школярів про їхні інтереси, потреби та мотиви, що пов'язані з майбутньою професійною діяльністю. Так, дев'ятикласники більшою мірою зацікавлені у розширенні власного світогляду та прагнуть дослідити якомога більше професій без глибокого занурення у їхню специфіку. Десятикласники найчастіше виявляли інтерес до дослідження власних ціннісних орієнтацій, особистісних рис, схильностей, здібностей тощо. Переважна більшість учнів 11-го класу потребували розширення знань про обрану професію, специфіку функціональних обов'язків спеціалістів певної професійної сфери. На першому етапі експерименту відповідно до вікових особливостей було сформовано три експериментальні групи.

Перша експериментальна група складалась із учнів 9-х класів. Особлива увага зверталась на активність сприйняття життя підлітками, оскільки цей віковий період характеризується цілеспрямованістю, енергійністю та ініціативністю школярів. Для них характерна наполегливість щодо досягнення обраної цілі, наявність ціннісних орієнтирів та соціальних установок, прагнення долати труднощі на шляху до мети. У підлітковому віці розвинене свідоме ставлення до дійсності, осмислення понять, фактів та подій. Хоча інтереси й наміри дев'ятикласників є досить різноманітними, яскраво виявляється вибіркоче ставлення до об'єктів та сфер пізнання. У зв'язку з цим, учбові, пізнавальні й дозвільні інтереси диференціюються, тобто серед них з'являються домінуючі. Таким чином, для першої групи проводились дозвільні заходи з профорієнтаційною спрямованістю, організатори яких намагались презентувати їх у захопливій формі з метою формування у школярів позитивного емоційного ставлення до професій. Головним завданням цих заходів було ознайомлення учнів з широким колом професій.

Десятикласники, які складали другу експериментальну групу, виявились найменш вмотивованими, оскільки результати анкетування дали змогу виявити значне зниження у них інтересу до вибору майбутньої професії. Учні відчувають, що у них є вдосталь часу для формування професійного плану, тому вони більш

Питання психології

зосередженні на розвитку стосунків з однолітками та всебічному розширенні світогляду. У зв'язку з цим, під час дослідно-експериментальної роботи особлива увага зверталась на актуалізацію у школярів ситуацію пошуку майбутньої професії, активізацію їхньої позиції щодо ознайомлення з власними особистісними можливостями та ціннісними орієнтаціями. З цією метою організовувались тренінги, бесіди щодо важливості пошуку майбутньої професійної діяльності, професіографічні екскурсії, зустрічі з різними спеціалістами тощо. Всі перераховані заходи були спрямовані на посилення взаємозв'язку профорієнтаційного та дозвільного мотивів учнів 10-х класів.

До складу третьої експериментальної групи належали учні 11-х класів. Старший шкільний вік характеризується стійким ставленням до явищ дійсності, на що вказує поява таких особистісних рис як організованість, самоконтроль, витривалість, інші вольові якості. У них вже сформована система ціннісних орієнтацій та соціальних установок, а також спостерігається більш глибокий самоаналіз, самооцінка власних рис характеру і вчинків. В 11-му класі суттєво змінюється ставлення до навчальних

предметів, що пов'язано з майбутньою професійною діяльністю. Це виявляється у якості диференціації інтересів та поглибленому вивченні конкретних дисциплін. З учнями випускних класів проводилась робота корекційно-уточнювального характеру, а саме визначалось відповідність професійних планів школярів та їхніх внутрішніх властивостей, ціннісних орієнтацій і здібностей, а також здійснювалась допомога щодо реалізації професійних намірів у діяльності, яка максимально наближена до професійної шляхом організації профорієнтаційних ігор та короткострокових практик у різноманітних закладах та підприємствах.

Здійснення психолого-педагогічного супроводу з врахуванням вікових особливостей школярів дозволило найбільш раціонально впровадити в процесі експерименту диференційований підхід щодо формування професійних планів учнів, що за своєю сутністю є довготривалим позитивним уявленням про певну майбутню професійну діяльність. Відповідно до аналізу спостереження, анкетування та бесід з досліджуваними трьох груп було отримано результати, що подано у табл. 1.

Таблиця 1

Рівні сформованості професійних планів у досліджуваних експериментальних груп до та після експерименту

Експериментальна група	Рівні сформованості професійних планів				
		ПП відсутній	Низький	Середній	Високий
I група (9-й клас (36 осіб))	до	27,78%	33,33%	36,11%	2,78%
	після	11,11%	25,00%	55,56%	8,33%
II група (10-й клас (33 особи))	до	33,33%	36,36%	24,24%	6,06%
	після	18,18%	39,39%	33,33%	9,09%
III група (11-й клас (30 осіб))	до	6,67%	26,67%	60,00%	6,67%
	після	0,00%	10,00%	36,67%	53,33%

У таблиці 1 видно, що в групі дев'ятикласників до проведення психолого-педагогічного супроводу щодо формування їхніх професійних планів менше третини (27,78%) досліджуваних характеризувались відсутністю такого утворення, третина (33,33%) – його низьким рівнем, більше третини (36,11%) – середнім і лише 2,78% - високим. Відсутність сформованого професійного плану зафіксовано у третини (33,33%) десятикласників. Не набагато більше (36,36%) представників другої експериментальної групи до участі у запропонованих профорієнтаційних заходах продемонстрували низький рівень

досліджуваного утворення, менше чверті (24,24%) – середній, 6,06% - високій. Переважна більшість учнів випускного класу навіть до початку експерименту виявили більшу сформованість професійних планів, а саме: лише 6,67% - його відсутність, більше чверті (26,67%) – низький рівень, більше половини (60,00%) – середній, а також 6,67% - високій.

Ефективність застосування індивідуального та диференційованого підходів щодо формування професійних планів у старшокласників підтверджується позитивною динамікою у всіх експериментальних групах. Зменшилась

кількість учнів 9-го класу з відсутнім досліджуваним утворенням (від 27,78% до 11,11%) та його низьким рівнем (від 33,33% до 25,00%), а натомість збільшилась кількість з середнім (від 36,11% до 55,56%) і високим (від 2,78% до 8,33%) рівнями. Група, яка складалась з десятикласників, продемонструвала суттєве зниження її представників з відсутнім професійним планом (від 33,33% до 18,18%) та незначні зростання з низьким (від 36,36% до 39,39%), середнім (від 24,24% до 33,33%) та високим (від 6,06% до 9,09%) рівнями. Найбільш позитивна динаміка було зафіксована серед учнів 11-го класу, оскільки у третій групі знизилась показники відсутності професійного плану (від 6,67% до 0,00%), низького (від 26,67% до 10,00%) і середнього (від 60,00% до 36,67%) рівнів. Завдяки участі у експерименті всебічно сформований професійний план констатовано більш, ніж у половини (53,33%, порівняно з 6,67% до початку психолого-педагогічного супроводу) учнів випускного класу. Причиною відсутністю професійного плану у дев'ятикласників (11,11%) та десятикласників (18,18%) навіть після участі у експерименті, на нашу думку, є несформована активна позиція щодо визначення ціннісних орієнтацій та пошуку сфери майбутньої професійної діяльності.

Якісний аналіз результатів заключного анкетування дав можливість виявити, що у більшості учасників експерименту визначились та розвинулись ціннісні орієнтири, прагнення дізнатись свої особистісні можливості, значно покращилась поінформованість щодо змісту та форм професійної діяльності. Також старшокласники краще навчилися користуватися довідковою та

професіографічною літературою, набули впевненості щодо подолання труднощів на шляху оволодіння обраною професією.

Оскільки експеримент був досить довготривалим, періодично здійснювалось повторне анкетування щодо рівня сформованості професійного плану школярів та відповідно до отриманих результатів аналізувалась індивідуальна динаміка розвитку досліджуваного утворення кожного учасника, що дозволяло іншим чином укомплектовувати групи. Також аналізувалась ефективність проведених занять та профорієнтаційних заходів, що призводило до більш гнучкого графіку їх проведення та повторення деяких з них (наприклад, профорієнтаційних ігор). Також було виявлено, що в процесі експерименту у значній кількості дев'ятикласників змінились професійні наміри та, як результат, ними було обрано інші сфери професійної діяльності, що також вимагало вчасної корекції психолого-педагогічного супроводу.

Висновки. Таким чином, індивідуальний та диференційований підходи до формування професійних планів старшокласників виконують психодіагностичну, пропедевтичну і формувальну функції щодо розвитку досліджуваного особистісного утворення, тим самим надаючи можливість своєчасно визначати поетапне становлення професійних планів школярів, здійснювати їхню корекцію шляхом надання зворотного зв'язку учням. Впровадження психолого-педагогічного супроводу, заснованого на індивідуальному та диференційованому підходах, на більш ранніх етапах шкільного навчання та у більшому обсязі, на нашу думку, значно підвищить його ефективність.

Список використаних джерел

1. Скорич, Л. (2019). Психологічний зміст індивідуального підходу у навчанні. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*, (14).
2. Сергеев, С. М., Рошупкін, А. О. (2015) Урахування індивідуальних особливостей студентів у навчанні та вихованні. *Збірник наукових праць «Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами»*, 12 (14).
3. Шевчук, Л. (2020). Сутність та специфіка поняття «диференціація навчання»: інформація для ознайомлення педагогів. *Проблеми сучасного підручника*, (25), 219–227. <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2020-25-219-227>
4. Піддипняк, І. Ю. (2017). Індивідуально-диференційований підхід як засіб підвищення якості навчально-виховного процесу дошкільного навчального закладу. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: "Педагогічні науки"*, (16). вилучено із <https://pedejournal.cdu.edu.ua/article/view/1580>

References

1. Skorych, L. (2019). Psychologichnyj zmist indyvidual'nogo pidhodu u navchanni [The psychological content of the individual approach to education]. *Zbirnyk naukovykh prac' «Problemy suchasnoi' psihologii»*, (14). (in Ukrainian).
2. Sergejejev, S. M., Roshhupkin, A. O. (2015) Urahuvannja indyvidual'nyh osoblyvostej studentiv u navchanni ta vyhovanni [Taking into account the individual characteristics of students in education and training]. *Zbirnyk naukovykh prac' «Aktual'ni problemy navchannja ta vyhovannja ljudej z osoblyvymy potrebamy»*, 12 (14). (in Ukrainian).
3. Shevchuk, L. (2020). Sutnist' ta specyfika ponjattja «dyferenciacija navchannja»: informacija dlja oznajomlennja pedagogiv [The essence and specificity of the concept of "differentiation of learning": information for teachers]. *Problemy suchasnoho pidruchnyka*, (25), 219–227. <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2020-25-219-227> (in Ukrainian).
4. Pidlypnjak, I. Ju. (2017). Indyvidual'no-dyferencijovanyj pidhid jak zasib pidvyshhennja jakosti navchal'no-vyhovnoho procesu doskil'nogo navchal'nogo zakladu [Individualized and Differentiated Approach as a Means of Improving the Quality of the Educational Process of Preschool Educational Institution]. *Visnyk Cherkas'kogo nacional'nogo universytetu imeni Bogdana Hmel'nyc'kogo. Serija: "Pedagogichni nauky"*, (16). vylucheno iz <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/1580> (in Ukrainian).

Summary

Mas N. candidate of psychological sciences, associate professor, Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv

IMPLEMENTATION OF INDIVIDUAL AND DIFFERENTIATED APPROACHES TO THE FORMATION OF PROFESSIONAL PLANS FOR HIGH SCHOOL STUDENTS

Introduction. Implementation of individual and differentiated approaches to the professional self-determination of high school students is an important condition for their personal development, self-realization and formation of professional plans, as it significantly activates the mentioned processes. The improvement of individual and differentiated work with high school students during the experiment involves the study of the personality of each student and, accordingly, the organization of pedagogical support for the process of forming professional plans of high school students. Taking into account their individual and age characteristics, the level of formation of professional plans, the selection of effective forms and methods of career guidance activities is carried out.

Purpose to present the results of the implementation of individual and differentiated approaches to the formation of professional plans for high school students.

Methods - questionnaires, psychodiagnostic methods, conversations, career guidance games, methods of mathematical statistics, etc.

Originality. The individual approach to the formation of professional plans of schoolchildren consisted in the study of the student's personality and individual guidance in the process of forming his professional plan. The study of the personality of a high school student contained the definition of value orientations, general features and qualities, character and temperament, emotional and volitional features, the specifics of the influence of the social environment on the emergence and development of interests in professional activities. Educational success in various disciplines was also monitored, the abilities, interests and inclinations of the participants of the experiment were revealed. The results of the study of the student's personality made it possible to provide effective psychological and pedagogical support for the formation of his professional plan.

The implementation of psychological and pedagogical support taking into account the age characteristics of schoolchildren made it possible to most rationally introduce a differentiated approach to the formation of students' professional plans in the process of the experiment, which in its essence is a long-term positive idea about a certain future professional activity.

Qualitative analysis of the results of the final questionnaire made it possible to reveal that the majority of participants of the experiment have defined and developed value orientations, the desire to learn their personal capabilities, and their awareness of the content and forms of professional activity has significantly improved. Also, high school students better learned how to use reference and professional literature, gained confidence in overcoming difficulties on the way to mastering the chosen profession.

Conclusion. Thus, individual and differentiated approaches to the formation of professional plans of high school students perform psychodiagnostic, propaedeutic, and formative functions regarding the development of the studied personal formation, thereby providing an opportunity to timely determine the gradual formation of professional plans of schoolchildren, to carry out their correction by providing feedback to students. Implementation of psychological and pedagogical support based on individual and differentiated approaches at earlier stages of schooling and in a larger volume, in our opinion, will significantly increase its effectiveness.

Keywords: individual approach; differentiated approach; formation; professional plans; high school students.

Received/Поступила: 20.08.23.